

Słowa kluczowe: socjoretoryka, podejście socjoretoryczne, historia wychowania, 2 List do Tymoteusza, Listy Pasterskie, relacja mistrz – uczeń

Keywords: Socio-Rhetorics, Socio-Rhetorical Interpretation, upbringing history, 2 Timothy, pastoral epistles, master – disciple relationship

Ks. Grzegorz Pakowski

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY W WARSZAWIE

COLLEGIUM JOANNEUM

ORCID: 0000-0003-0103-8521

RELACJA MISTRZ - UCZEŃ W DRUGIM LIŚCIE DO TYMOTEUSZA. ANALIZA SOCJORETORYCZNA

W Piśmie Świętym można odnaleźć zarówno fragmenty, w których św. Paweł przedstawia siebie jako ucznia, jak i takie, w których sytuuje się w pozycji mistrza. Jego sytuacja przypomina sytuację każdego chrześcijanina. Każdy, kto jest wyznawcą Chrystusa, musi pozostać Jego uczniem – a jednocześnie nakaz misyjny skierowany do wszystkich wierzących w tekście greckim brzmi dosłownie μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, co można oddać przez „czyńcie uczniami wszystkie narody” (por. Mt 28,19). Chociaż w tych słowach mowa jest o byciu uczniem Chrystusa, nie budzi wątpliwości, że człowiek, wchodzący na tę drogę, potrzebuje również ziemskich przewodników. Lektura *Corpus Paulinum* może więc stanowić inspirację do szukania odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób być mistrzem dla innych ludzi, samemu pozostając uczniem.

Wobec ograniczeń stosowanych w egzegezie biblijnej metod diachronicznych (van Eck, 2001, s. 594–596) i synchronicznych (*Interpretacja Biblii*, 1999, rozdz. I.B) jako adekwatne do poszukiwania odpowiedzi na to pytanie jawi się podejście socjoretoryczne. Jest ono interdyscyplinarne, odwołuje się zarówno do retoryki, jak i analizy antropologiczno-kulturowej. Jego istotą jest analiza poszcze-

gólnych warstw tekstu. Wyróżnia się warstwę wewnętrzną (*inner texture*), interaktywną (*intertexture*), społeczną i kulturową (*social and cultural texture*), ideologiczną (*ideological texture*) i sakralną (*sacred texture*) (Robbins, 1996a, s. 3; szerzej Kowalski, 2017). Każda z nich cechuje się własnymi metodami badawczymi, dlatego niezbędne jest uwzględnienie co najmniej trzech lub czterech, aby uniknąć ryzyka jednostronnego odczytania tekstu biblijnego (Robbins, 1996a, s. 3).

Zważywszy na znajomość retoryki przez św. Pawła (Kowalski, 2016, s. 615–630) oraz na jego zanurzenie w trzech kulturach (Rakocy, 2003), podejście socjoretoryczne do analizy Listów Pasterskich wydaje się uzasadnione. Przemawia za tym również fakt, że adresaci tych pism byli zwierzchnikami Kościołów w Efezie (por. 1Tm 1,3) i na Krecie (por. Tt 1,5), które były środowiskami wielokulturowymi.

Artykuł zawiera analizę poszczególnych warstw (oprócz ideologicznej, która w Listach Pasterskich pokrywa się ze społeczną i kulturową, jak w innych przypadkach – por. Muszytowska, 2016, s. 18). Przed jej rozpoczęciem należy przedstawić krótką charakterystykę modeli wychowania, jakie funkcjonowały w basenie Morza Śródziemnego w starożytności. Kolejnym krokiem jest omówienie warstwy wewnętrznej – retoryczne badanie tekstu, z uwzględnieniem terminologii odnoszącej się do Pawła i Tymoteusza, do relacji między nimi, a także parenezy Pawłowej. Pojęcia te zostają skonfrontowane na poziomie warstwy interaktywnej z innymi fragmentami Pisma Świętego, innymi tekstami kultury, a także z dwumianem honor-wstyd mającym istotne znaczenie w kulturze śródziemnomorskiej starożytności. Warstwa społeczna i kulturowa pozwala na porównanie modelu Pawłowego z wcześniej omówionymi modelami znanymi ze starożytności (ale z uwzględnieniem wniosków wynikających z analizy poprzednich warstw). Analiza warstwy sakralnej, czyli roli Boga w tekście, pozwala na wydobywanie nowości Pawłowego modelu.

MODELE WYCHOWANIA W STAROŻYTNOSCI

Święty Paweł był człowiekiem zanurzonym w trzech kulturach: hebrajskiej, greckiej i rzymskiej. Mimo wielu podobieństw, każda z nich wyraźnie odróżniała się od pozostałych, również odnośnie do modeli wychowania.

Model hebrajski

Za punkt odniesienia bierze zawsze relację do Boga, który jest Ojcem, Nauczycielem i Wychowawcą Izraela (por. Pilarz, 2013; Kot, 2010; Marrou, 1969). Te trzy aspekty okazują się nierozzerwalne przez całą historię narodu wybranego, jakkolwiek z czasem rozwijają się różne instytucje odpowiedzialne za wychowanie.

Pierwotna i zawsze dominująca jest rodzina – ojciec w swoim domu odpowiada za całokształt wychowania i edukacji swoich synów. To on ma przekazać swoim potomkom wiarę i mądrość (*chokmah*), a co za tym idzie, wdrożyć do przestrzegania bojaźni Pańskiej i poznania Prawa. Nikt nie może pozbawić ojca tej funkcji, jest ona także nieprzekazywalna, tak jak Bóg, na mocy przymierza ze swoim ludem, nie może się go wyrzec. W pierwotnym Izraelu wszystkie elementy wychowania były realizowane w rodzinie.

Zmiany historyczne i społeczne, najpierw związane z ustanowieniem królestwa i budową świątyni jerozolimskiej, a potem z wygnaniem babilońskim, przyniosły ustanowienie nowych instytucji odpowiedzialnych za naukę i formację młodego pokolenia. Rosnące znaczenie Tory w religii Izraela doprowadziło do powstania szkół, gdzie chłopcy i młodzieńcy poznawali Prawo już nie tylko pod okiem ojca, ale także przez nauczycieli, którzy w czasach św. Pawła cieszyli się już sporym szacunkiem, jakkolwiek nie byli jeszcze rabinami w takim rozumieniu, jakiego nabrało to słowo po zburzeniu świątyni jerozolimskiej. Nauczyciele, kapłani, uczeni w Piśmie, prorocy – przedstawiciele wszystkich tych grup mieli swoich uczniów, których wychowywali. Całościową koncepcję wychowania na poziomie całej wspólnoty wypracowano w Qumran. Wszystkie te zmiany nie przekreśliły podstawowej roli rodziny w wychowaniu, ale stanowiły istotne wzmocnienie i uzupełnienie modelu wychowawczego opartego na powiązaniu wiary, tradycji i znajomości Prawa.

W czasach św. Pawła realizowany był przejściowy model tej relacji, niemający jeszcze ani długiej historii, ani wyraźnej podbudowy teoretycznej. Wyjątkiem jest aksjomat, jakim było odniesienie do Boga oraz wychowanie oparte na mądrości, bojaźni Pańskiej i karności. Relacja mistrz – uczeń funkcjonowała w ówczesnym Izraelu wciąż przede wszystkim na poziomie Bóg – naród Izraela oraz ojciec – syn, na innych poziomach nie była jeszcze ukonstytuowana.

Greckie koncepcje wychowania

Stanowią one najlepiej poznaną i opisaną część historii wychowania w starożytności (por. Jaeger, 2001; Kot, 2010; Marrou, 1969). Już od czasów archaicznych w Helladzie podejmowano refleksję nad wychowaniem, a od IV w. przed Chr. *paideia* stała się jednym z najważniejszych pojęć kultury greckiej. Formowanie się człowieka było celem wychowania, które nie kończyło się wraz z osiągnięciem dorosłości. Co więcej, to człowiek dorosły miał szczególnie doniosłe zadania, odbywał bowiem studium zagadnienia najważniejszego, stanowiącego ukoronowanie całego procesu kształcenia (filozofii bądź retoryki).

Mimo różnorodności treści i form *paidei*, obecna od początku w kulturze greckiej relacja mistrz – uczeń zachowała swoje duże znaczenie. W kulturze

filozoficznej Aten odgrywała fundamentalną rolę, zarówno w jej archaicznych początkach, jak i potem, kiedy kształtowały ją tak wybitne jednostki, jak Sokrates czy Platon. Marginalizacja indywidualnej relacji, jaka istniała w Sparcie czy w platońskiej koncepcji państwa, była zjawiskiem sporadycznym. Próba uczynienia z *polis* jedyne go wychowawcy, podczas gdy poszczególni nauczyciele mieli być jedynie wykonawcami wcześniej określonego planu, zawsze była tymczasowa. Homerycki ideał wzoru dla młodego człowieka był realizowany w greckich *polis* w starożytności archaicznej, w filozoficznych wspólnotach Sokratesa, Platona i Arystotelesa, w szkołach retorycznych sofistów i Izokratesa, w filozoficznych kołach Grecji hellenistycznej. Relację tę cechowała osobistość, a także ukierunkowanie na cel, jakim było poznanie Dobra (u Platona) bądź stanie się mądrym i sprawiedliwym (u Izokratesa) – były to jednak różne warianty nieporzuconego nigdy ideału *kalokagathii*. Mistrz był towarzyszem we wzrastaniu, tym, kto inspirował ucznia i prowadził go do realizacji humanistycznego ideału. W okresie, kiedy żył św. Paweł, szkoły filozoficzne były obecne w całym helleńskim świecie. Wzorce wyznaczone przez najstarsze i najbardziej prestiżowe z nich były coraz bardziej powszechne. Choć więc św. Paweł nie uzyskał zapewne wyższego wykształcenia helleńskiego (jako młodzieniec przybył do Jerozolimy i studiował Torę u Gamaliela), wzór relacji między mistrzem a uczniem w kulturze greckiej I w. po Chr. musiał być mu, przynajmniej w ogólności, znany.

Koncepcja wychowania w Rzymie

Za czasów św. Pawła stanowiła syntezę dwóch kierunków – tradycyjnego wychowania rzymskiego oraz wychowania hellenistycznego (por. Kot, 2010; Marrou, 1969). Z pierwszego z nich pozostała dominująca rola ojca w wychowaniu, który odpowiadał za ważny okres w życiu syna (od 7. do 16. roku życia). Również z archaicznych układów rzymskich pochodzi instytucja mentora, który wprowadzał swojego podopiecznego w tajniki życia publicznego. Wpływy hellenistyczne zaznaczają się z kolei w rozwoju instytucji nauczyciela, który zajmował coraz ważniejsze miejsce i stopniowo przejmował od ojca funkcję nauczania – nastąpił bowiem rozdział wychowania i nauczania.

Relacja mistrz – uczeń stopniowo przechodziła zatem od opartej na więzach rodzinnych do bliższej myśleniu hellenistycznemu, jednak rzymskie adaptacje greckiego modelu wychowania wpłynęły na mniejszą, niż w Grecji, rangę tej relacji w całej koncepcji wychowania.

ANALIZA SOCJORETORYCZNA 2Tm W PERSPEKTYWIE RELACJI MISTRZ – UCZEŃ

Wszystkie Listy Pasterskie są skierowane do ludzi będących bezpośrednimi uczniami Pawła, Tymoteusza i Tytusa. Drugi List do Tymoteusza zawiera najwięcej zwrotów wskazujących na bliską relację między jego autorem a adresatem – wskazuje się nawet, że „urzeka bardzo osobistym charakterem” (*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* Edycji św. Pawła, 2008, s. 2603). Wydaje się zatem najbardziej adekwatny jako obiekt analizy socjoretorycznej dotyczącej relacji mistrz – uczeń. Pierwszym jej krokiem jest analiza warstwy wewnętrznej, czyli analiza o charakterze retorycznym, oparta na wewnętrznej strukturze tekstu i stosowanych wyrażeniach (Kowalski, 2017, s. 115–119).

Warstwa wewnętrzna 2Tm

Drugi List do Tymoteusza w swojej podstawowej strukturze nie odbiega od typowego układu listów (*Biblia* Edycji św. Pawła, 2008, s. 2603): ma wyraźnie wyodrębniony wstęp (2Tm 1,1n.), część główną (2Tm 1,3 – 4,8) i zakończenie (2Tm 4,9-22).

Analiza warstwy wewnętrznej 2Tm pozwala wskazać dwa główne tematy: problem wierności i wytrwałości w służbie Ewangelii oraz problem prawdziwego i fałszywego nauczania. W obu przypadkach warstwa argumentacyjna (Kowalski, 2017, s. 118) opiera się w istotnym stopniu na świadectwie Pawła. To jego czyny mają stanowić uwiarygodnienie sensowności jego poleceń. Skoro Paweł, głosząc Ewangelię, wiele cierpi, ale jest w stanie być jej wierny, tak samo powinien postąpić Tymoteusz (por. 2Tm 2,8-10). Relacja mistrz – uczeń jest przeto realizowana w pierwszej kolejności przez przykład, jakim mistrz ma się stać dla ucznia. Co więcej, wiarygodność Pawła jako mistrza stanowi uzasadnienie dla przesłania całego listu.

Terminologia określająca Pawła w 2Tm. Jednym z elementów struktury wewnętrznej 2Tm jest warstwa repetycyjno-progresywna (*repetitive-progressive texture*; por. Kowalski, 2017, s. 115) odnośnie do świadectwa życia Pawła: temat ten powraca raz za razem w treści listu, za każdym razem przynosząc kolejne określenia dotyczące Apostoła Narodów. Obraz Pawła jako tego, kto cierpi w imię Ewangelii aż po męczeństwo, jest odsłaniany stopniowo w treści listu aż po ostatnie wersety części głównej, w których autor żegna się ze światem jako ten, któremu wkrótce przyjdzie umrzeć za prawdę, którą głosi.

Drugi List do Tymoteusza ukazuje Pawła jako człowieka, który określa siebie jako wysłannika Boga, nauczyciela, głosiciela (κῆρυξ καὶ ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος) i więźnia w Panu (δέσμιος κυρίου). Warstwa repetycyjno-progresywna pojawia się we wszystkich częściach listu, odsłaniając stopniowo, że autorytet Pawła jako mistrza opiera się

na posłaniu przez Boga, a potwierdzeniem autentyczności jego misji jest fakt, że przychodzi mu cierpieć za Ewangelię. W pierwszym rozdziale pojawiają się konkretne tytuły Pawła, w kolejnych wersach język autodefinicji zaczyna uciekać się do metafor (zwłaszcza sportowych) i czasowników opisujących niewolę Pawła. Kolejne odsłony wypowiedzi autora budują napięcie aż po szczytowy moment w 2Tm 4,6-8, w którym Paweł zapowiada swoją rychłą śmierć, mówiąc o niej jak o czymś, co jest przesądzone i wskazuje na Boga jako tego, od którego spodziewa się sprawiedliwej nagrody za swoje trudy. Analiza retoryczna warstwy wewnętrznej 2Tm prowadzi więc do wniosku, że Paweł ukazuje siebie jako mistrza i wzór do naśladowania, podając dwa argumenty: cierpienie, jakie znosi dla Ewangelii oraz stojący za nim autorytet Boga.

Terminologia określająca Tymoteusza w 2Tm. Charakterystyka Tymoteusza jako ucznia rozwija się w trakcie listu, przede wszystkim w pierwszych dwóch rozdziałach. Najważniejsze określenie dotyczące Tymoteusza w relacji do Pawła znajduje się jednak już w adresie listu, gdzie uczeń jest określony jako „umiłowane dziecko” (τέκνον ἀγαπητόν 2Tm 1,2). Natomiast spośród wyrażenia odnoszących się do samego Tymoteusza (bez wzmiankowania relacji z Pawłem) najważniejszy jest tytuł „sługa Pana w 2Tm 2,24. W drugiej części listu znajdują się jeszcze inne określenia Tymoteusza, jednak mają już charakter pośredni, nie są tytułami *sensu stricto*. Uczeń jest więc, w świetle całego listu, tym, który ma bezpośrednią relację ze swoim mistrzem na poziomie wspólnoty doświadczeń i wiary, co wyraża się w emocjonalnym związku między nimi, przyrównywanym do więzi rodzinnej. Poza tą relacją ucznia określa jednak przede wszystkim bycie sługą Pana, czego różne aspekty można oddać jedynie za pomocą różnego rodzaju metafor. Warstwa wewnętrzna kieruje czytelnika do odkrycia, że uczeń to przede wszystkim ten, kto jest związany ze swoim mistrzem, ale ostateczną podstawę swojej tożsamości i uzasadnienie do wszelkich wysiłków w pracy nad sobą odnajduje w fakcie, że jest zarazem uczniem-sługą samego Boga. Nie oznacza to zerwania więzi z mistrzem, który w chwili próby, kiedy przychodzi mu oddać życie za wiarę w Boga, właśnie obecności swojego ucznia najbardziej oczekuje – a jednocześnie wyznacza mu zadanie służenia Bogu w oparciu o własne doświadczenie bycia Bożym wysłannikiem.

Podstawowe obszary parenezy 2Tm. Pareneza Drugiego Listu do Tymoteusza w dużej mierze koncentruje się na przewodniczeniu wspólnocie (Wilk, 2015, s. 23–30) – zadaniu, które Tymoteusz otrzymał od Boga za pośrednictwem Pawła. Tymoteusz nie otrzymuje nowych zadań, ale ma gorliwie wypełniać polecenia już wcześniej mu powierzone. Podstawą do ich autorytatywności jest przede wszystkim odwołanie do Boga, który jest źródłem tych obowiązków i niezbędną pomocą

w ich wypełnianiu. Ponadto, Paweł sam osiągnął ideały, do których wzywa swojego ucznia. Po trzecie, łącząca ich osobista więź pozwala mu formułować swoje wezwania bardzo osobiście – zaczynając je od takich określeń, jak „przypominam ci” (ἀναμνήσκω – por. 2Tm 1,6), „pamiętaj” (μνημόνευε – por. 2Tm 2,8), „zaklinam cię” (διαμαρτύρομαι – por. 2Tm 4,1). Ich zakres dotyczy spraw związanych z kierowaniem wspólnotą i głoszeniem jej słowa Bożego.

Warstwa interaktywna 2 Tm

Po dokonaniu analizy warstwy wewnętrznej tekstu, opartej na zbadaniu jego struktury retorycznej, konieczne jest sięgnięcie po źródła zewnętrzne: pozostałe Listy Pasterskie, pozostałe listy św. Pawła, a także inne teksty kultury starożytnej.

Interakcja tekstu z Listami Pasterskimi i pozostałymi listami *Corpus Paulinum*. Paweł pisze o sobie używając wielu określeń, które portretują go jako mistrza i nauczyciela, którego autorytet opiera się na cierpieniu dla Ewangelii oraz na wybraniu przez Boga. Przede wszystkim jest wysłannikiem – avpo, stoloj. To pojęcie pojawia się w Nowym Testamencie 80 razy, z czego 35-krotnie w listach Pawłowych. W ramach Listów Pasterskich jest użyte pięć razy, z tego trzy razy w adresach (1Tm 1,1; 2Tm 1,1; Tt 1,1), a dwukrotnie jako element szerszej autodefinicji Pawła (1Tm 2,7; 2Tm 1,11). Rzadko jest używane poza kontekstem biblijnym (np. w *Dziejach* Herodota 1,21). W Drugim Liście do Tymoteusza natomiast, podobnie jak w innych tekstach przypisywanych Pawłowi, jest podstawowym źródłem jego autorytetu. Paweł przedstawia siebie jako apostoła, nie działa wyłącznie w swoim imieniu, ale jego uprawnienia są oparte na woli Bożej. Taki tytuł do przedstawiania pouczeń mógł być szczególnie ważny w liście kierowanym pośrednio do wspólnoty efeskiej, gdzie kwestionowano autorytet różnych nauczycieli i liderów chrześcijańskich (Wilk, 2015, s. 120).

Drugim tytułem wymagającym kontekstualizacji jest określenie dida, skaloj (2Tm 1,11; 1Tm 2,7). Rzeczownik ten jest obecny w Nowym Testamencie 58 razy, najczęściej w Ewangelii, 8-krotnie zaś w *Corpus Paulinum*. Trzykrotnie dotyczy on jednej z posług w Kościele (1Kor 12,28n.; Ef 4,11), a dwukrotnie (w Listach Pasterskich) odnosi się do samego Pawła (1Tm 2,7; 2Tm 1,11). Nie zawsze ma on wydźwięk jednoznacznie pozytywny (por. 2Tm 4,3). Paweł rozumiał swoją misję – a także każdego, kto aspirował do miana nauczyciela – jak przywilej i obowiązek zarazem. Bycie nauczycielem stanowiło jeden z charyzmatów. Na tej podstawie nauczyciel mógł przemawiać do wspólnoty. Jednocześnie, fakt wybrania przez Boga czynił nierozzerwalnym związek między byciem nauczycielem a heroldem i apostołem, a nawet więźniem w Panu. Ponieważ nie każdy mógł być mistrzem dla innych

i przewodnikiem w wierze, ci, którzy otrzymali od Boga ten charyzmat, nie mogli się od niego wymówić (por. 1Tm 3,2; 2Tm 2,4; Tt 1,9). Nauczyciel znajdował się w podwójnej roli. Był odpowiedzialny za swoich uczniów, czyli za całą wspólnotę, a jednocześnie był poddany Bogu.

Chociaż tytuły Tymoteusza częściej odnoszą się do relacji interpersonalnych i społecznych (6 razy), niż do Boga (1 raz), analiza warstwy interaktywnej potwierdza, że obok relacji z Pawłem kluczowe dla zrozumienia roli Tymoteusza jako ucznia jest uwzględnienie wymiaru teologicznego jego zadań. Miano „sługi Pana” z 2Tm 2,24 znajduje swoje potwierdzenie i uzupełnienie w 1Tm 6,11, gdzie Paweł pisze do Tymoteusza $\omega\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\epsilon\ \theta\epsilon\omicron\upsilon$. Jako „człowiek Boga”, oddany Mu i wybrany do posługi Bogu, powinien różnić się od innych (Wilk, 2015, s. 160) – jest to punkt wyjścia Pawłowej parenezy. Wynika z tego, że to nie Paweł wybrał Tymoteusza, ale przede wszystkim sam Bóg go powołał. To istotna różnica w porównaniu ze starożytnymi koncepcjami mistrz – uczeń, w których bądź mistrz, bądź uczeń był sprawcą wyboru. Warstwa interaktywna potwierdza więc wynikającą z analizy retorycznej konkluzję, że w relacji mistrz – uczeń między Pawłem a Tymoteuszem nie ma dwóch osób, lecz trzy: mistrz, uczeń i Bóg. Pawła i Tymoteusza scalały „wiara w Chrystusa oraz wzajemna troska o siebie” (Wilk, 2014, s. 182).

Interakcja 2Tm z innymi tekstami kultury. Paweł jest autorem świadomym kontekstu, w jakim pisze, biegłym w retoryce, dlatego świadomie używa obrazów, które mają swoje odniesienie w kulturze (nauczyciel, wysłannik, głosiciel, sługa, więzień). W związanych z kulturą helleńską Efezjanach (i w samym Tymoteuszu) mogły budzić skojarzenie z osobą Sokratesa. Echo losu filozofa jest wyraźne, aczkolwiek różnica jest fundamentalna: motywacją dla Sokratesa jest wierność sobie, dla Pawła – wierność Bogu.

Określenia dotyczące Tymoteusza, z uwagi na swój metaforyczny charakter, odnoszą się do różnych dziedzin kultury. „Piękny żołnierz Pomazańca Jezusa” (2Tm 2,3) to porównanie łączące w sobie ideały greckie, rzymskie i żydowskie. W obrazie tym skupia się odwołanie do wymogów etycznych oraz wskazanie na eschatologiczny cel. Przywołuje ono pojęcia takie jak wierność, wytrwałość, dyscyplina, gotowość na cierpienie. Wzywa też Tymoteusza, żeby skupił się na najważniejszym zadaniu, aby podobać się temu, kto go zaciągnął, czyli powołał (Wilk, 2015, s. 170–174) – w wezwaniu z 2Tm 2,5n. pobrzmiewa odwołanie do starotestamentalnych opisów powołania „Bożych wojowników”, jak Gedeon (por. Sdz 6,11nn.).

Porównanie do atlety ma z kolei odcień wyraźnie hellenistyczny. Czasownik $\acute{\alpha}\theta\lambda\acute{\epsilon}\omega$ jest *hapax legomenon* Nowego Testamentu, ale metafory sportowe są obecne w listach Pawłowych (1Kor 9,25; 1Tm 4,7n.; Hbr 12,1; 2Tm 2,5). Użycie przenośni

z tej dziedziny kultury – obcej względem tradycji żydowskiej – niewątpliwie jest poddyktowane faktem, że Efez był miastem helleńskim, obraz ten był więc dla nich naturalny i zrozumiały (podobnie jak dla Pawła, skoro zdecydował się na jego użycie).

Trzecia z metafor ma bardziej uniwersalne odniesienie. Rolnik (γεωργός – 2Tm 1,6) to obraz odnoszący się do odnowienia w sobie charyzmatu, znów wzywa do udziału w trudach i przeciwnościach, żeby otrzymać nagrodę. Przywołuje zaangażowanie i ciężką pracę rolnika, ale też radość z owoców, które przypadają w pierwszej kolejności właśnie jemu (Wilk, 2015, s. 180–183). Obraz ten nawiązuje do licznych w Ewangelii obrazów Boga jako rolnika. Rolnictwo było jednak ważnym zajęciem we wszystkich kulturach starożytnych. Wszystkie te metafory Tymoteusz ma rozważyć, do czego jest konieczne osobiste zaangażowanie (tego oczekiwał mistrz od ucznia w starożytnej Grecji), ale również natchnienie otrzymane od Pana (por. 2Tm 2,7). Ten drugi motyw jest nieobecny wprost w myśleniu o relacji mistrz – uczeń, nawet przywołanie sokratejskiego *daimoniona* (Platon, 1995, *Obrona Sokratesa* 31 D) nie jest adekwatne. Natchnienie, czy też szerzej, powołanie, jest motywem powracającym często w Starym Testamencie. Przywołany już opis powołania Gedeona (Sdz 6,11n.), a zwłaszcza opisy powołania poszczególnych proroków (Iz 6,1-13; Jr 1,4-10; Ez 1,1-3,15) zawierają konkretne zdania, w których Bóg powierza wybranemu przez siebie człowiekowi misję, przełamuje jego sprzeciw i zapewnia o swojej opiece (por. Sicre, 1995, s. 118–129). Nie ma natomiast mowy o sukcesji – każdy z sędziów i proroków jest przez Boga powoływany i uzdalniany do wykonania misji niezależnie od pozostałych.

Wyjątek od tej reguły można znaleźć w historii wzięcia do nieba Eliasza i ustanowienia Elizeusza jego następcą (2Krl 2,1-18). Drugi List do Tymoteusza wydaje się nie zawierać jakichkolwiek odwołań i aluzji do tego fragmentu Drugiej Księgi Królewskiej. Łączy je wszakże fakt, że wychodzą poza prosty obraz relacji mistrz – uczeń w tradycji żydowskiej, według którego nieposłuszeństwo kończy się karą, a wszystko jest utrzymane w tonie groźby za odejście od przestrzegania poleceń. Nie są również zgodne z podstawową tradycją grecką, w której, jak np. we *Wspomnieniach o Sokratesie* Ksenofonta, spotkanie kończy się zadowoleniem i zarazem pewnym poczuciem niedosytu (Robbins, 2009, s. 166 –167). Ostatecznie chodzi w nich o wierność wobec mistrza, który głosi prawdę, ale jednocześnie spotyka go w związku z tym cierpienie ze strony elit. Eliaz cierpi prześladowania ze strony królowej Izebel (por. 1Krl 19,1nn.), a Paweł jako świadek Chrystusa jest obiektem ataków zarówno Żydów, jak i Rzymian. W takiej postawie można dostrzec podobieństwo Eliasza i Pawła do samego Jezusa, zwłaszcza w opisie Ewangelii Markowej (Robbins, 2009, s. 166–167) – z zaznaczeniem istotnej różnicy, że Jezus nie jest uczniem, lecz głosicielem Prawdy, czyli Boga, i Synem.

Motyw wierności ucznia wobec cierpiącego mistrza pojawia się zatem w Starym Testamencie, jednak w sposób odosobniony. Cierpienie sługi w imię Boga jest natomiast częste, zwłaszcza w historiach proroków (obok Eliasza szczególnie u Jeremiasza). Jak wskazano wcześniej, mistrz cierpi jednak ze względu na Boga i w imię wierności Jemu. Można zatem dostrzec w relacji mistrz – uczeń kontynuację motywu powszechnego w Starym Testamencie. Schemat: „Bóg powołuje – człowiek odpowiada – człowiek realizuje misję mimo cierpień, jakie go spotykają” zostaje poszerzony i nabiera kształtu: „Bóg powołuje mistrza – mistrz odpowiada – Bóg powołuje ucznia (przez pośrednictwo mistrza) – mistrz realizuje misję mimo cierpień, jakie go spotykają – uczeń pozostaje wierny mistrzowi w jego cierpieniu”.

Drugim elementem historii Eliasza i Elizeusza, który ma znaczenie dla lepszego odczytania Drugiego Listu do Tymoteusza, jest przekazanie misji. Elizeusz prosi o dwie części ducha Eliasza (por. 2Krl 2,9n.). W odpowiedzi wybrzmiewa jednoznacznie, że to nie mistrz jest dysponentem wiedzy i charyzmatów, ale pozostają one w dyspozycji Boga. Elizeusz, tak jak Tymoteusz, jest „człowiekiem Boga” (por. 1Tm 6,11), jest jako uczeń oddany Bogu i wybrany do posługi Jemu (Wilk, 2015, s. 160), zatem wybrał go nie tyle jego mistrz, co przede wszystkim sam Bóg.

Dalsze określenia odnoszące się do Tymoteusza – „pracownik” (ἐργάτης – 2Tm 2,15) oraz „naczynie” (σκεῦος – 2Tm 2,20) – są obrazami powszechnymi w kulturze starożytnej. Sam Paweł wielokrotnie nawiązywał do pojęcia pracy i jego pola semantycznego (Dz 18,3; 1Kor 4,12; 1Tes 2,9; 4,11n.; 2Tes 3,10-12). Wyraz ἐργάτης używany był często bądź jako neutralne określenie pracownika fizycznego (Herodot, wyd. 2003, 4,109), bądź jako przymiotnik odnoszący się do osoby pracowitej (Ksenofont, wyd. 2003, 4.1.4). Wymiaru religijnego nabiera dopiero w Nowym Testamencie, w listach Pawłowych (2Tm, ale też 2Kor 11,13). Samo powiązanie pracy i trudu z rozwojem duchowym i intelektualnym jest natomiast uniwersalne (por. Koh 12,12).

Co do obrazu naczynia, które wymaga oczyszczenia, sam motyw ustawicznego oczyszczenia jest częsty zarówno w Starym Testamencie (Pwt 26,13, Sdz 7,14 i 1Kor 5,7), jak i poza nim. Wprowadzenie rozróżnienia na różne grupy naczyń obrazujące grupy ludzi również jest motywem wędrującym – w bardzo podobnej formie występuje w platońskim *Państwie* (415, A-C). Interpretacja Pawła jest jednak nowatorska: pisze on o osobach, które różnie przyjmują wiarę, a jednocześnie przekreśla jakikolwiek determinizm, ponieważ po oczyszczeniu przed każdym otwiera się perspektywa stania się „naczyniem zaszczytnym” (2Tm 2,21b).

Paweł korzysta z obrazów odnoszących się do różnych dziedzin życia (wojskowość, rolnictwo, rzemiosło, sport), dzięki czemu jego myśl jest ukazana w sposób polifoniczny, zawierający wiele wzajemnie uzupełniających się sensów. Do pola

semantycznego określeń zakorzenionych już w kulturze Paweł dodaje istotny element relacji z Bogiem. Mistrz jest wierny nie tylko prawdzie, ale też Prawdzie-Bogu, dla którego i ze względu na którego znosi cierpienie. Uczeń jest następcą mistrza nie na podstawie decyzji kogoś z nich, ale na mocy decyzji Bożej. Jego motywacja do wzrostu i naśladowania mistrza wiąże się również z łaską otrzymaną od Boga. Drugi List do Tymoteusza zawiera wiele odwołań i aluzji do obrazów już obecnych w kulturze, jednak dokonuje ich przekształcenia i poszerzenia.

Honor i wstyd w 2Tm. Ważnym elementem kultury starożytnej jest dwumian honor-wstyd. Są one „wartościami osiowymi” (*pivotal value*), przejawiającymi się w dalszych wartościach i instytucjach społecznych (Siwek, 2016, s. 51), a zatem również w modelu wychowawczym i w relacji mistrz – uczeń. Wyrazy pochodzące od rzeczownika „wstyd” pojawiają się kilkakrotnie w omawianym liście.

Werset 2Tm 2,15 zawiera zalecenie adresowane do Tymoteusza, by dokładał starań, żeby stanąć przed Bogiem jako ἐργάτης ἀνεπαίσχυντος. Przymiotnik ἀνεπαίσχυντος, oddawany przez „nienaganny” czy „ten, który nie przynosi wstydu”, bardziej dosłownie można przetłumaczyć jako „niezasługujący na zawstydzenie”. Jest to *hapax legomenon* Pisma Świętego, poza nim też występuje dość rzadko, np. jednokrotnie u Flawiusza (za: Wilk, 2015, s. 188). Poza tym, w rozdziale 1. listu trzykrotnie pojawia się czasownik ἐπαισχύνομαι (por. 2Tm 1,8.12.16), oznaczający „zawstydzić się”. Paweł wprowadza istotne rozróżnienie między wstydem w odniesieniu do ludzi a wstydem w odniesieniu do Boga (Wilk, 2015, s. 188–189). Ten pierwszy jest barierą, która przeszkadza w głoszeniu Ewangelii. Nie powinien być dla ucznia punktem odniesienia (por. 2Tm 1,8). Rzeczywistym miernikiem poziomu jego honoru jest to, w jaki sposób realizuje misję powierzoną mu przez Boga. Wstyd wobec Boga jest bez porównania gorszy niż względem ludzi. Jednocześnie nie ma różnicy między wstydem wobec Boga a wstydem wobec mistrza – zawstydzenie wynika z braku spełnienia wymagań (wysokich) stawianych przed tym, kto ma zostać przełożonym (Wilk, 2015, s. 89). Pojęcie honoru nie występuje w Drugim Liście do Tymoteusza w znaczeniu bezpośrednio odnoszącym się do dwumianu, ale termin τιμή, oznaczający cześć, chwałę czy honor pojawia się dwukrotnie w metaforze dotyczącej naczynia (2Tm 2,20).

Dwumian honor-wstyd przenika treść całego Drugiego Listu do Tymoteusza. Ich znaczenie w liście wpisuje się w rozumienie tych pojęć w starożytności (Siwek, 2016, s. 50–82). Jednocześnie Paweł dokonuje istotnego przekształcenia przez wprowadzenie rozróżnienia między honorem i wstydem u ludzi a honorem i wstydem u Boga.

Warstwa społeczna i kulturowa

Warstwa społeczna i kulturowa rozwija wnioski uzyskane w toku analizy interakcji tekstu, ale wychodzi jeszcze dalej: poza innymi tekstami kultury i toposami obecnymi w danej kulturze, istnieje także związek tekstu z otaczającą go kulturą. Tekst może wyrażać poparcie, próbę dokonania reformy czy też zanegowanie kultury, w jakiej powstaje.

Model Pawła i reprezentowana przez niego kultura chrześcijańska pozostaje w dialogu ze współczesnymi im kulturą grecko-rzymską oraz żydowską. Pierwsza z nich jest kulturą dominującą w Rzymie (skąd zapewne Paweł pisał list) oraz w Efezie, gdzie przebywali jego adresaci – Tymoteusz i Kościół efeski. Druga natomiast stanowiła w tych miastach kulturę alternatywną z elementami kontrkulturowymi (np. sprzeciw wobec pogańskiego politeizmu).

W odniesieniu do dominującej kultury grecko-rzymskiej model Pawła przyjmuje takie jej przejawy, jak istotna rola relacji mistrz – uczeń w kontekście całej kultury, zbliżenie tej relacji do więzów rodzinnych oraz istnienie sukcesji, czyli zmiana statusu z ucznia na mistrza wraz z upływem czasu. Z kolei wobec kultury żydowskiej podziela pogląd o prymacie Boga w tej relacji, przekonanie, że relacja mistrz – uczeń ostatecznie stanowi odzwierciedlenie relacji Bóg – człowiek i ku tej relacji ma kierować.

Model Pawła wykazuje również istotne odmienności zarówno wobec kultury greckiej i rzymskiej, jak i hebrajskiej. W odróżnieniu od tej pierwszej, autorytet mistrza opiera się w Drugim Liście do Tymoteusza na jego relacji z Bogiem oraz cierpieniu znoszonym dla Ewangelii, a nie na osobistych przymiotach intelektualnych i moralnych. Mistrz ma również znacznie mniejszy wpływ na honor i wstyd ucznia, podobnie zresztą jak inni ludzie: decydujące są honor i wstyd w odniesieniu do Boga. Wśród różnic między modelem mistrz – uczeń w omawianym liście a modelem hebrajskim należy natomiast wymienić pośrednią rolę ludzi, zwłaszcza prezbiterów, w rozpoznawaniu powołania ucznia do stania się mistrzem – nie tylko sam Bóg, a wśród ludzi nie tylko mistrz, decydują o autentyczności tego powołania – oraz fakt, że relacja mistrz – uczeń może się prawidłowo rozwijać nie tylko wtedy, kiedy uczeń wcześniej znajdował się w takiej relacji z własnym ojcem.

Chociaż Paweł był związany z trzema kulturami, jego model relacji mistrz – uczeń nie stanowi bezpośredniego odtworzenia żadnego z modeli obecnych w kulturze hebrajskiej, greckiej i rzymskiej. Nie jest również kontrkulturowy względem żadnego z nich, jego istotą nie jest negacja którejs z już istniejących koncepcji. Wobec każdej z nich model Pawłowy przedstawia się jako alternatywny. Z jednej strony kwestionuje kluczowe dla nich wartości, z drugiej nie czyni tego w sposób totalny, lecz przedstawia własny, pozytywny program jako drogę do „lepszego społeczeństwa” (Kowalski, 2017, s. 127).

Warstwa sakralna

Warstwa sakralna odnosi się do relacji człowieka z Bogiem. Nie jest specyficzna dla tekstów chrześcijańskich, dąży do opisanego dyskursu teologicznego uniwersalnym i dialogicznym językiem (Kowalski, 2017, s. 131). Dzięki temu jest możliwe porównanie tekstów reprezentujących poszczególne kultury i religie. Drugi List do Tymoteusza ze swoim alternatywnym modelem relacji mistrz – uczeń wpisuje się w szerszy, uniwersalny program Pawła: głoszenie Ewangelii całemu światu.

Przy badaniu warstwy sakralnej istotne jest przywołanie raz jeszcze wartości osiowych honor–wstyd. W relacji mistrz – uczeń, a także w relacji Bóg – człowiek, które są asymetryczne, klient uczestniczy w honorze patrona, ale zarazem powinien być dyspozycyjny względem niego. Relacja ta jest wymienna, asymetryczna, partykularna i nieformalna, ponad prawem, długoterminowa, dobrowolna, wertykalna (Kręcidło, 2013 s. 42). Ulega modyfikacji, kiedy pojawia się instytucja pośrednictwa (*brokerage*). Między patronem a klientem pojawia się wówczas trzecia osoba, a relacja między ich honorem nie jest już tak bezpośrednia (Siwek, 2016 s. 77).

Zjawisko podobne do wyżej opisanego można wyraźnie dostrzec w Drugim Liście do Tymoteusza. Paweł przedstawia się jako mistrz Tymoteusza, a jednocześnie podstawą jego tożsamości jest bycie *ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ* – zasługuje on na miano apostoła, a jego nauka jest zgodna z wolą Bożą, dlatego ma prawo spodziewać się nagrody wiecznej (por. 2Tm 4,6-8). Ukazuje siebie jako patrona, „ojca w wierze” Tymoteusza, tego, któremu jego uczeń wiele zawdzięcza. Tymoteusz to *τέκνον ἐν πίστει* (por. 1Tm 1,2), jego dziedzictwem jest relacja z Bogiem. To Paweł nałożył na Tymoteusza ręce, rozpalając w nim charyzmat Boży (por. 2Tm 1,6). Paweł jest więc w sytuacji pośrednika. Wzywa Tymoteusza do pójścia za Chrystusem, co wyraża się w pójściu za sposobem życia i nauką Pawła (por. 2Tm 3,10). Jednak Tymoteusz ma dostęp do Boga nie tylko za pośrednictwem Pawła. Znał Pismo Święte przed poznaniem swego mistrza (por. 2Tm 3,15), a to ono wiedzie do zbawienia przez wiarę w Jezusa (por. 2Tm 3,15). Jego relacja z Bogiem zaczęła się dzięki przekazowi wiary w rodzinie (por. 2Tm 1,5). Pośrednictwo Pawła nie jest absolutne i konieczne. Tymoteusz otrzymuje od Boga łaski bezpośrednio (np. wiary), jak i przez Pawła (np. poznawszy jego naukę). Chociaż relacja mistrz – uczeń wpisuje się w model patron – klient i jej elementy można dostrzec w tym, w jaki sposób Paweł opisuje swoją relację z Tymoteuszem, model ten nie jest wystarczający. Nie jest to relacja między dwiema, ale między trzema osobami.

Bóg jest trzecią osobą w relacji mistrz – uczeń, równie aktywną, jak dwie pozostałe. Stoi u początku tej relacji, odpowiada za jej rozwijanie i stanowi jej cel. Nie sposób zrozumieć tego, co dzieje się między mistrzem a uczniem bez odwołania się do Boga. Szczególna, ojcowsko-synowska bliskość wynika z faktu, że zarówno

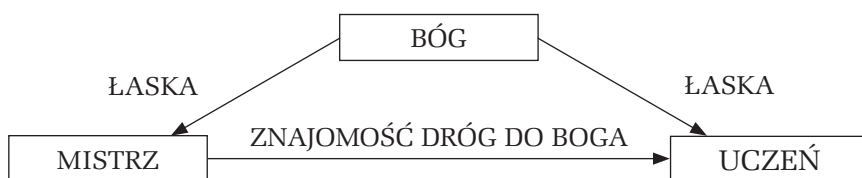
mistrz, jak i uczeń zostali wybrani do swojego zadania przez Boga (por. 2Tm 1,1 oraz 1Tm 1,12 odnośnie do Pawła oraz 2Tm 1,5 i 1Tm 1,2 odnośnie do Tymoteusza). Uczeń czerpie zatem wiele od samego Boga. Przyjmuje także naukę od mistrza, jest to wszakże „nauka zasługująca na wiarę” (por. 2Tm 2,11) tylko z tego powodu, że mistrz sam otrzymał ją wcześniej od Boga. Niczego nie dodaje, natomiast potwierdza jej prawdziwość przez świadectwo własnego życia, przede wszystkim przez poniesione trudy (por. 2Tm 1,12; 4,6-8). Chociaż Bóg, Absolut lub inna forma istoty nadprzyrodzonej jest obecna w innych starożytnych modelach wychowania, nigdy dotąd nie miała tak wielkiego znaczenia. Mimo wielu analogii z już istniejącymi modelami relacji mistrz – uczeń, nie sposób zrozumieć koncepcji Pawłowej bez odniesienia się do warstwy sakralnej, która odsłania zasadniczą nowość tej koncepcji.

***

Rezultatem namysłu nad relacją mistrz – uczeń w Drugim Liście do Tymoteusza jest konstatacja, że w swojej istocie jest to relacja nie dwustronna, ale trójstronna. Nowość modelu zaproponowanego przez św. Pawła dotyka podstaw relacji, mimo że w zewnętrznej realizacji tego modelu można odnaleźć wiele inspiracji i analogii z hebrajskim, greckim i rzymskim modelem relacji mistrz – uczeń. Różnice między już istniejącymi modelami relacji mistrz – uczeń a modelem z Drugiego Listu do Tymoteusza można przedstawić na następującym schemacie, stanowiącym syntezę wniosków wynikających z analizy socjoretorycznej:

Schemat 1. Relacja mistrz – uczeń w modelach starożytnych.

Schemat 2. Relacja mistrz - uczeń w 2 Tm.

Przedstawiony schemat ukazuje podstawową różnicę między modelem ukazanym w Drugim Liście do Tymoteusza a modelami znanymi w starożytności. Obok trzech stron relacji, nowość leży w tym, co przekazuje mistrz uczniowi: nie jest to już znajomość Boga/Absolutu, wiedza o Nim, ale znajomość dróg prowadzących do Niego. Nikt nie może zastąpić ucznia w poznaniu Boga i wejściu z Nim w relację. Co więcej, łaska dana od Boga jest koniecznym elementem prawdziwej relacji pomiędzy mistrzem a uczniem i musi to być łaska ukierunkowana na każdego z nich.

Jednocześnie bezsporne jest, że model relacji mistrz – uczeń w omawianym liście zawiera wiele elementów obecnych we wcześniej istniejących modelach. Z modelu hebrajskiego czerpie ukierunkowanie na Boga oraz to, że relacja mistrz – uczeń ma być odbiciem relacji Bóg – człowiek. Z modelu grecko-rzymskiego pochodzi natomiast przekonanie, że relacja między mistrzem i uczniem może być zbliżona do rodzinnej mimo braku więzów krwi, a także zjawisko sukcesji.

Relacja mistrz – uczeń w Drugim Liście do Tymoteusza jest zatem przedstawiona w sposób nowatorski. Pogłębienia opisu mogłaby dostarczyć analiza innych listów Pawłowych, zwłaszcza Listów Pasterskich. Na opracowanie czeka również porównanie relacji mistrz – uczeń u Jezusa Chrystusa i u św. Pawła. Przedstawione wnioski mają wartość również z punktu widzenia prakseologii życia chrześcijańskiego. Jak zaznaczono we wstępie, sytuacja jednoczesnego bycia mistrzem i uczniem, jaka dotyczyła św. Pawła, jest codziennością każdego chrześcijanina. Aplikacja modelu Pawłowego, w którym w miejsce relacji opartej na przekazywaniu wiedzy o Bogu i wiary w Niego od ucznia do mistrza pojawia się relacja trójstronna, w której zarówno mistrz, jak i nauczyciel muszą otrzymać łaskę bezpośrednio od Boga, aby pełnić swoją funkcję, a przedmiotem przekazu jest nie tyle znajomość Boga, ile znajomość prowadzących do Niego dróg, jest zatem szansą i wyzwaniem, które stoją przed każdym człowiekiem, który ma wziąć odpowiedzialność za innych w Kościele – niezależnie od tego, czy jest to odpowiedzialność za swojego współmałżonka i dzieci, za wspólnotę, za parafię czy nawet za cały Kościół powszechny.

Bibliografia:

- Elliott, J. H. (1991). *A home for the homeless: a sociological analysis of 1 Peter, its situation and strategy*. Minneapolis.
- Herodot. (2003). *Dzieje*. Warszawa: Czytelnik.
- Jaeger, W. (2001). *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*. Warszawa: Aletheia.
- Keener, C. (2009). *The Gospel of Matthew. a Socio-Rhetorical Commentary*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing.
- Kot, S. (2010). *Historia wychowania*. T. I. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kowalski, M. (2016). Retoryka i socjoretoryka w lekturze tekstów Nowego Testamentu. Cz. 1: Retoryka i nowe podejście do tradycji ustnej. *Biblical Annals* 6 (4), 611–654.
- Kowalski, M. (2017). Retoryka i socjoretoryka w lekturze tekstów Nowego Testamentu. Cz. 2: Socjoretoryka – projekt holistycznej lektury tekstu. *Biblical Annals* 7 (1), 107–147.

- Kręcidło, J. (2013). *Honor i wstyd w interpretacji Ewangelii*. Warszawa: Verbinum.
- Ksenofont. (2003). *Wyprawa Cyrusa*. Warszawa: Czytelnik.
- Malina, B. (1986). *Christian origins and cultural anthropology: Practical models for biblical interpretation*. Atlanta.
- Malina, B., Rohrbaugh R. (1992). *Social-Science Commentary on the Synoptic Gospels*. Minneapolis.
- Marrou, H.-I. (1969). *Historia wychowania w starożytności*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Muszytowska, D. (2016). *Etos chrześcijańskiej wspólnoty. Socjoretoryka Listu Jakuba*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Pilarz, K. (2013). *Wychowanie we wspólnocie z Qumran*, Kraków: Nomos.
- Platon. (1995). *Wybór dialogów – Eutyfron, Obrona Sokratesa, Kriton*, Warszawa: Wydawnictwo Alfa.
- Platon. (2006). *Państwo*, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Rakocy, W. (2003). *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Robbins, V. (1996a). *Exploring the Texture of Texts. A guide to Socio-Rhetorical Interpretation*. Harrisburg: Trinity Press International.
- Robbins, V. (1996b). *The Tapestry of Early Christian Discourse. Rhetoric, Society, and Ideology*. Londyn: Routledge.
- Robbins, V. (1978). The we-passages in Acts and the ancient sea voyages. W: Talbert C.H. (red.), *Perspectives on Luke-Acts*. Edinburgh.
- Robbins, V. (2009). *Jesus the Teacher. A Socio-Rhetorical Interpretation of Mark*. Minneapolis: Fortress Press.
- Sicre, J. L. (1995). *Profetismo in Israele*. Rzym: Borla.
- Siwek, K. (2016). *Honor sprawiedliwego i wstyd bezbożnego w antropologicznokulturowej interpretacji Mdr 1–5*. Warszawa–Ząbki: Verbinum, Bractwo Słowa Bożego/Apostolicum.
- van Eck, E. (2001). Socio-rhetorical interpretation: Theoretical points of departure. *HTS Theological Studies* (1-2).
- Wilk, J. (2014). Pawłowa rekomendacja Tymoteusza w Flp 2,19-24. *Perspectiva. Le-gnickie studia teologiczno-historyczne* (2), 170–182.
- Wilk, J. (2015). *Charakterystyka i zadania przełożonego wspólnoty chrześcijańskiej według Listów Pastorskich. Studium biblijno-pragmatyczne*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Papieska Komisja Biblijna (1999). *Interpretacja Biblii w Kościele*. Warszawa: Vocatio.
- “Socio-rhetorical criticism”. Pobrane z: <https://www.youtube.com/watch?v=4QAozobnAPQ>.

MASTER - DISCIPLE RELATIONSHIP IN 2 TM. SOCIO-RHETORICAL ANALYSIS

SUMMARY

Saint Paul's epistles, especially so called pastoral epistles, bring us an unique picture of person being simultaneously master and disciple. Paul is aware that as an apostle he is always servant of God. At the same time, as a teacher he already has own disciples, like saint Timothy. The article comes up with an analysis of the relationship between master and disciple in 2Tm. Using so called socio-rhetorical approach, it compares Paul's model to the upbringing models known in the ancient Mediterranean: Jewish, Greek and Roman conceptions. After analysing inner texture, intertexture and social and cultural texture as well as the sacred texture it turns out that Paul made his own model of such relationship. While using many patterns form previously know models, he states that the relationship between the master and the disciple is in fact the relationship between three persons: the master, the disciple and God. Both master and disciple need to receive grace from God. Master may give his disciple an example of own life in order to inspire him. He is also able to show his disciple paths leading to God. However, God is the one who chooses his disciples, who enables them to gain both knowledge and virtues, and finally who is the first and the most important master.

Article submitted: 01.07.2019; accepted: 15.07.2019.